

VELKOSTATEK CHLUMEC NAD CIDLINOU OD KONCE 17. STOLETÍ DO ROKU 1740

Aleš VALENTA

Cílem této studie je ozřejmit finanční toky v rámci vrchnostenského hospodaření v době před vypuknutím slezských válek. K tomu je ovšem nutné předeslat základní data o ekonomické struktuře chlumeckého velkostatku. Předmětem mého zájmu tedy nebyla ani podrobná analýza zemědělské výroby (k tomu se ostatně nedostává materiálu), ani ekonomické a sociální postavení poddaných. Pramennou základnu tvořily hospodářské instrukce, dominikální fasse z roku 1713, roztroušeně dochované obilní, kontribuční a jiné likvidace, hospodářské inventáře a výtahy z důchodních účtů. Výklad o finanční a hospodářské situaci dominia před dramatickými událostmi, vypuknuvšími po smrti císaře Karla VI., je založen především na základě měsíčních peněžních cedulí za rok 1740 a hospodářských zprávách hejtmana Grigara.

Chlumecké panství, rozložené podél středního toku Cidliny, se v hlavních obrysech územně zformovalo v průběhu 16. století v éře Pernštejnů (1521-1547) a komorní vlády (1547-1611). V roce 1547 leželo v jeho hranicích město Chlumeck a 54 vesnic, což zahrnovalo i vsi připojeného dominia hradištského. Za Kinských (1611-1615, trvale od roku 1620) došlo k nevelkému zvětšení panství zakoupením dvora Výkleky roku 1697 s vesnicemi Velké Výkleky, Kněžičky, Slibovice a Lovčice. Roku 1716 koupil Václav Norbert Oktavián Kinský od Jana Václava Michny z Vacínova sousední alodiální statek Kratonohy, který si uchoval svou samostatnost, i když byl s chlumeckým panstvím těsně hospodářsky propojen.

V době komorní vlády se podle zjištění Josefa Hartmanna hospodařilo ve vlastní režii pouze na jediném – chlumeckém – dvoře. Ostatních šest poplužních dvorů bylo buď pronajato nebo patřilo jiným majitelům. Nejvýnosnější součástí panského hospodaření ve druhé polovině 16. století bylo tak jako na mnoha jiných českých panstvích rybníkářství; zdejší soustava rybníků patřila k největším ve východních Čechách. Dalším zdrojem

příjmů bylo zejména pivovarnictví, panské mlýny a lesy. V důsledku nevelkého rozsahu režijní ekonomiky nebyla ani roboty do počátku 17. stol. nijak tíživá omezujíc se vesměs na výpomoc poddaných při žních. To se ovšem změnilo ve druhé polovině 17. století, kdy dochází k růstu vlastního hospodaření, a tedy k nárůstu počtu dvorů, jež se tehdy staly páteří ekonomiky rozsáhlého chlumeckého velkostatku.

Podrobnější informaci o jejich struktuře a hospodářském potenciálu poskytuje teprve příznávací vrchnostenská tabele z roku 1713. V tomto roce se na chlumeckém panství nacházelo celkem 19 dvorů, zatímco v roce 1678 to bylo pouze 12 dvorů.¹⁾ Rozvoj dvorového hospodářství nebyl však přímočarý, pokud lze soudit z hospodářské instrukce z konce osmdesátých let 17. stol.²⁾ Tehdejší majitel panství, nejvyšší kancléř Království českého František Oldřich Kinský, instruuje hejtmana, aby na „rozmáhání“ panských dvorů dále nemyslel; Kinský naopak počítá s tím, že čtyři dvory (Libněves, Korce, Chudeřice, Bukovina) – tj. třetina z tehdejšího počtu (!) – budou pomalu obrácené na „sedlské živnosti“. Třebaže zatím nelze prokázat, že by šlo o dlouhodobou koncepci, jedná se v každém případě o pozoruhodně raný – byť nerealizovaný – pokus nahradit část dvorů venkovskými usedlostmi.³⁾

František Oldřich Kinský, původce důležité opravy Berní ruly (tzv. Kinského katastr),⁴⁾ byl bezesporu zdatným hospodářským odborníkem, u něhož nelze předpokládat, že by závažná hospodářská rozhodnutí činil bez patřičné rozvahy. S plánem na rušení dvorů souvisí snaha omezit potažní robotu, ale ne odpouštěním roboty sedlákům, nýbrž redukcí statků ve prospěch chalup. Instrukce se zmiňuje o přebytku potažní roboty, plynoucím mj. z trvajících existencí panských potahů, a naopak o potřebě velkého množství „vejchodní“ (tj. pěší) roboty; hejtman má proto zvážit, zda některé statky nezrušit.⁵⁾ Rušení se rozhodně nemusely obávat ovčiny. Na místě ke

1) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 78, i. č. 1395, fol. 228-230 – Zpráva hospodářská panství chlumeckého za týden od 25. května do 2. června 1678. Jednalo se o dvory: Chlumec, Levín, Bludy, Korce, Libněves, Báh, Běrunice, Vlkov, Lhota, Třesice, Chudeřice, Kolesa. S jednou výjimkou (Kolesa) měly všechny panské potahy (ve dvou případech – Libněves a Lhota – dokonce potahů více).

2) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 78, i. č. 1393, fol. 213-221.

3) Srv. tamtéž, fol. 13.

4) Srv. Pekař, J.: České katastry. Praha 1932, s. 41-48.

5) Podle instrukce, sepsané po roce 1687, nebyli chlumečtí poddaní zřejmě robotou nijak enormně zatíženi. Plyne to alespoň ze zmínky, že chalupníci

zrušení určeného chudeřického dvora má zůstat právě jen ovčín a jeden nový se má zřít. ⁶⁾ Chov ovcí se tak stával pro chlumecké panství jedním z hlavních hospodářských odvětví.

Vrchnostenská fasse z roku 1713 prozrazuje, že došlo k obratu ve „dvorové“ strategii chlumecké vrchnosti. Je pravděpodobné, že se tak stalo po nástupu nového majitele Václava Norberta Oktaviána Kinského roku 1699. Fasse uvádí celkem 19 dvorů chlumeckého velkostatku. ⁷⁾ Suma orné půdy, připadající na všechny dvory v kategorii „pole na půdě dobrý“, činila 1900 strychů, 1 věrtel (tj. asi 600 hektarů), pole „prostřední“ zabírala rozlohu 3461 strychů, 2 věrtele a pole „špatný“ ještě více: 3527 strychů, 2 věrtele. Připočteme-li 391 strychů lad, pak měl chlumecký velkostatek k dispozici celkem úctyhodných 9280 strychů, 1 věrtel dominikálních rolí (tj. asi 3 000 hektarů), a to je třeba počítat s tím, že – tak jako jinde – část pozemků byla zatajena. ⁸⁾ Polí pustých a zarostlých bylo zanedbatelných 54 strychů. ⁹⁾ Louky poskytovaly 227 čtyřspřežních a 546 dvouspřežních vozů sena a 91 čtyřspřežních, resp. 298 dvouspřežních vozů votavy. Součet lesů, patřících ke dvorům, činí necelých 54 000 provazců, tj. – při převodníku 5 provazců = 1 strych – asi 10 800 strychů lesa. Tyto údaje umožňují konstatovat, že chlumecký velkostatek patřil k největším hospodářským celkům v Hradecském kraji.

Odpovídal tomu i veliký počet personálu. Dvorská chasa čítala podle likvidace obilního účtu z roku 1719, kdy v důsledku nástupu nového majitele

od každého díla „jakýs takýs“ plat dostávají, jsouce dle císařských patentů „nejméně pár dní darmo vrchnosti robotovati povinni“ (!). Proto se chalupníkům uloží, aby každý týden jeden den (!) zdarma robotovati povinni byli. Jestliže na velkostatku vysokého dvorského úředníka byla takto mlhavá povědomost o obsahu robotního patentu z roku 1680, jaké to asi bylo jinde?

6) Nový ovčín měl vzniknout u Čihadel mezi Běruničkami a Vlkovem.

7) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 141, i. č. 2871; SÚA, TK, kart. 707, i. č. 184. V inventáři velkostatku z roku 1719 (SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 85, i. č. 1595), jakož i v soudobém purkrabském dobytčím účtu, se objevuje ještě dvacátý dvůr Švejcar, zaměřený patrně výhradně na živočišnou výrobu – bylo v něm 24 ks hovězího dobytka a 29 ks prasat; pouze v jeho případě také inventář uvádí hrnce na mléko – v počtu 6 ks. Tento dvůr existoval patrně jen krátce, neboť se v pozdějších pramenech již neobjevuje.

8) Nejvíce půdy obhospodařovaly dvory Slibovice (795 strychů), Bludy (712 strychů, 3 věrtele) a Bář (683 strychů), nejméně Bukovina (158) a Rtánov (239). V porovnání s rustikálem měl dominikál asi třetinovou rozlohu. Podle Berní ruly činila rozloha rustikálu zhruba 24 602 strychů, v osmdesátých letech 17. století již 28 430 strychů (srv. Pekař, c. d., s. 47).

9) Z 54 pustých strychů bylo 36 u dvora Levín, 18 u dvora Rtánov.

panství Františka Ferdinanda Kinského vznikla řada hospodářských dokumentů přehledového charakteru, celkem 200 a půl osoby (podle jiného údaje dokonce 214 a půl). Toto číslo znamená zhruba 10 osob na jednom dvoře, což koresponduje se zjištěními E. Janouška, podle kterého bývá v této době na větších dvorech 9-11 příslušníků chasy včetně šafáře. Skladba úřednictva odpovídala běžným zvyklostem, zachyceným v práci Václava Černého „Hospodářské instrukce“ z roku 1930. Pravděpodobně za Václava Norberta Oktaviána Kinského, který zdědil či koupil řadu dalších panství (Česká Kamenice, Rychmburk, Rosice, Choceň, Chroustovice, Sloup aj.), byla zavedena funkce vrchního regenta (Oberregent). I po rozdělení panství mezi početné potomky Václava Norberta se ještě nějaký čas tento titul udržel na chlumeckém dominiu, jak dosvědčuje hospodářská instrukce z roku 1719, resp. její dodatek z roku 1729, podepsaný vrchním regentem Frant. Antonínem Trippenbachem.

S pomocí této instrukce lze osvětlit některé otázky organizace práce a výroby na panství.¹⁰⁾ V rámci obilního hospodářství je nejpozoruhodnější a zároveň příznačná snaha předejít krádežím v obilních sýpkách, jež patrně způsobovaly panství každoročně nemalé ztráty. Instrukce proto zavádí složitý systém vzájemné kontroly osob odpovědných za správu sýpek, pravidelných zpráv o průběhu výmlatu a setby a důkladného zaúčtování vymláceného obilí. Z několika dochovaných obilních cedulí, účtů a inventářů z roku 1719 plyne, že velkostatek disponoval dvěma centrálními sklady obilí (při dvorech Chlumeck a Slibovice – oba patřily mezi největší dvory z hlediska množství orné půdy), kam se průběžně odváželo vymlácené obilí z ostatních dvorů. Obilí ve slámě bylo v rámci soupisu veškerého movitého majetku „podrobena“ obilním zkouškám („průba“), na jejichž základě se určilo, kolik obilí se z příslušného množství mandelů a snopů vymlátí.¹¹⁾ Je možno si představit, že taková průba byla ideální příležitostí pro purkrabího, rychtáře jednotlivých sýpek, šafáře či vrchní mlatce, jak připravit velkostatek o část obilí.

Odhad celkové sklizně předního obilí (kromě základních druhů seněkdý zasévalo také proso) z roku 1718 s pomocí obilních zkoušek (srv. pozn. č. 12)

10) Instrukce hospodářská na panství Chlumeck z 20. července 1719. SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 56, i. č. 1005, fol. 2-24.

11) Z měsíční obilní cedule ke 28. lednu 1719 (srv. tamtéž, i. č. 1595) vyplývá, že nejdále pokročil výmlat pšenice, které bylo již uloženo 3088 strychů, 2 věrtele v sýpce ve Slibovicích, 590 strychů, 2 věrtele v sýpce chlumecké

tedy činil (zaokrouhleno na celé strychy) 5525 strychů pšenice, 4355 strychů žita (Winterkhorn), 4725 strychů ječmene, 1939 strychů ovsa a 155 strychů hrachu, tedy asi 60% ozimu (pšenice, žito).¹²⁾ Užití obilí bylo různorodé. Pšenice se kromě nezbytného množství osiva, nevelké potřeby dvora a deputátu chase (té byla ovšem přidělena zadina!) pravděpodobně především prodávala na trhu. Žito šlo mj. na desátek církvi a jako deputát chase (opět zadina!), zatímco značná část patrně opět směřovala na trh. Mnohem větší byla podle obilního účtu z ledna 1719 spotřeba ječmene – 1800 strychů pro pivovar v Chlumci, 300 strychů pro pivovar v Ratajích nad Sázavou (tehdy v majetku rodu Kinských). Po započtení jarního osiva (2104 strychů) a dalších výdajových položek (na šrot pro dobytek) zbývalo 674 strychů předního a 349 strychů zadního ječmene.¹³⁾

Na rozdíl od uvedených obilnin, u nichž příjem převyšuje výdaje, bylo nutno dokoupit značné množství ovsa. Proti celkové očekávané sklizni 1939 strychů stála spotřeba 2758 strychů ovsa pro koně, na deputát a výsevek v celkové výši 2758 strychů, 1 věrtel, takže bylo nutné dokoupit 941 strychů – obilní písař kalkuloval s cenou 1 zlatý 30 krejcarů za 1 strych ovsa, tj. 1411 zlatých 30 krejcarů.¹⁴⁾ Na jarní setí bylo zapotřebí 811 strychů, 2 věrtel ovsa, ale nejvíce spotřebovali koně – zhruba 1800 strychů.¹⁵⁾ Purkrabský účet udává kromě několika koní v panských stájích na zámku celkem 201 koní ve dvorech – nejvíce v Levině (51) a v Chlumci na starém

a dalších 453 strychů zatím zůstávalo ve dvorech. Podle „průby“ pšenice sypala jeden strych ze dvou a půl mandelů (po patnácti snopech), takže 82 kop, 45 mandelů a 4 snopy pšenice ve slámě mělo dát 2000 strychů. Celkem tedy velkostatek počítal zhruba se sklizní 5 525 strychů, 2 věrtel přední pšenice (zadiny bylo zhruba 796 strychů). Stejným způsobem došel obilní písař Matouš Tichý k číslům 4355 strychů, 3 věrtel, 1 čtvrtce a 3 a tři čtvrtiny mírky žita (zadiny 1373 strychů), 4725 strychů, 1 věrtel, 2 čtvrtce a 3 a tři čtvrtiny mírky ječmene (zadiny 797 strychů) a 1939 strychů, 2 čtvrtce, 2 a jedna čtvrtina mírky ovsa (zadina nerozlišena) a 134 strychů, 1 věrtel, jedna čtvrtina mírky hrachu (zadina nerozlišena).

12) Likvidace obilního účtu ke 3. lednu 1719 (RA Kinských, kart. 81, i. č. 1441, fol. 1-6).

13) Tamtéž. Je samozřejmé, že z těchto izolovaných údajů nelze činit závěry o dlouhodobějších trendech v obilní výrobě na panství.

14) Likvidace pohledávek ke 3. lednu 1719 (RA Kinských, kart. 81, i. č. 1439).

15) Bilance purkrabského dobytčího účtu na panství Chlumeck ke 3. lednu 1719 (RA Kinských, kart. 81, i. č. 1440, fol. 1-5).

zámku (33) – v pěti dvorech nedrželi koně žádné. Nejvíce byly zastoupeny tažné kobyly (61 ks), z čehož plyne, že chlumecké panství si stále udržovalo výkonnější koňské potahy, i když převahu měla volská tažná síla – purkrabský dobytčí účet z roku 1719 uvádí 134 tažných volů. Znamená to, že panské potahy byly schopny obstarat zhruba polovinu všech polních prací při dvorech, což zajisté není málo.¹⁶⁾ Tímto značným tažným potenciálem dvorů lze tedy také vysvětlit výše zmíněnou snahu Fr. Oldřicha Kinského nahradit potažníky pěšími robotníky.¹⁷⁾

V rámci inventarizace dominikálního majetku po smrti Václava N. O. Kinského byla pořízena také celková bilance stavu dobytka, kterou máme k dispozici i k roku 1741 a k roku 1755.¹⁸⁾ V roce 1719 bylo hovězího dobytka ve dvorech 1467 ks, z toho 520 dojníc, dále úctyhodných 11 559 ks ovcí (z toho 5516 bahnic) a 1308 prasat; mimoto také 1073 ks drůbeže. V roce 1741, kdy došlo k další změně majitele panství, se výrazněji změnil pouze stav ovčívho dobytka, jehož ubylo o více než 3 000 ks na úroveň 8425 ks, což bylo vyvoláno velkým úhynem ovcí v roce 1740 (srv. dále). I když se do roku 1755 počet ovcí poněkud zvýšil (bylo jich 8868 ks), přesto je zřejmé, že jejich počet kulminoval právě kolem roku 1720. Z dochovaných účtů je patrné, že zisk z prodeje vlny (odbyt nacházela až u jihlavských soukeníků!) býval značný; v roce 1724 činil 9484 zlatých (tj. 13% všech příjmů), v roce 1755-1756 9620 zlatých, což bylo zhruba 17% veškerého příjmu. Na panství se nacházelo roku 1719 deset ovčínů (největší Báň s 1523 ovcemi), do roku 1741 jeden (chlumecký) ubyl. Chov byl organizován běžným tehdy způsobem včetně odměny ovčákům, jimž

16) Emanuel Janoušek (Historický vývoj produktivity v zemědělství v období pobělohorském, Praha 1967, s. 82 ad.) uvádí, že na 100 ha polí bylo za potřebí asi 6 volských potahů. Jestliže dvory chlumeckého panství obhospodařovaly asi 3000 ha, pak by potřebovaly 180 potahů. Ve skutečnosti měly v roce 1719 k dispozici 67 volských a 30 koňských potahů, tedy celkem 97. Z hospodářského inventáře z roku 1719 lze vyčíst ještě další údaje, osvětlující režijní ekonomiku panství – na dvorech bylo k dispozici celkem 33 kovaných vozů určených na daleké fůry, 28 tažných řetězů a stejné množství pluhů.

17) Srv. pozn. č. 5.

18) Tamtéž; bilance stavu dobytka na panství Chlumeck v letech 1719-1741-1755 (RA Kinských, kart. 77, i. č. 1388, fol. 2-7). Mezi oběma bilancemi jsou někdy nemalé rozdíly – např. počet ovcí v roce 1719 je 10 916, resp. 11 559 (!). Zde jsou uvedeny údaje podle i. č. 1388. O nejpočetnější stáda hovězího dobytka se starala chasa ve dvorech Libněves (124 ks), Bludy (111) a Kolesa (106) – podle i. č. 1440.

náležel sedmý díl veškerého užitku z ovcí. Významné postavení chlumeckého ovčáctví v rámci Čech se projevilo při vzniku ovčáckého cechu roku 1710, kdy se jeden z pěti venkovských cechů se utvořil právě na chlumeckém dominiu.¹⁹⁾

Z dalších hospodářských oborů mělo největší význam rybníkářství.²⁰⁾ Fasse z roku 1713 udává celkem 157 rybníků o celkové kapacitě 7341 kop. Podle účtů pražské hlavní pokladny kulminoval příjem z prodeje ryb patrně roku 1746-1747, kdy činil zhruba 50% veškerých příjmů důchodu! Nutno však dodat, že to bylo důsledkem slezských válek, které způsobily obrovské – roku 1746-7 ještě nezacelené – ztráty dvorům, zatímco rybníky vyšly z válek relativně bez úhony. Za normálních okolností zisk z prodeje ryb nepřekračoval 20% celkových příjmů panství – r. 1724 to bylo necelých 19%, r. 1755-6 17%. Od konce 18. století dochází k útlumu rybníkářství, který přerostl v 1. pol. 19. století v jejich masivní rušení. Nemalé příjmy plynuly panství rovněž z prodeje piva, ale podrobnější údaje se dochovaly až k roku 1740 (srv. dále).²¹⁾

Přehled hospodářského potenciálu velkostatku Chlumeck nad Cidlinou počátkem 18. století doplníme údaji o mlýnech, koželužně a lihovaru. Na panství se nacházelo 18 mlýnů s 34 koly, 18 stoupami, 3 pilami a 1 valchou; ve dvou mlýnech (žehuňském a pamětnickém) se také mlela semena na olej. Inventář koželužny z roku 1719 uvádí 1 měděný hrnec a 2 kádě, inventář lihovaru hovoří o pěti měděných kotlech, dvou plechových hrncích, pětě, žejdlíku (tedy mirách) a dalším příslušenství. Je pravděpodobné, že již tehdy – tak jako později – byly oba tyto podniky pronajaty Židům.²²⁾

19) K zakladatelům českého ovčáckého cechu patřil kratonožský ovčák Volný, z rodiny známých lidových básníků, jakož i náboženských hloubavců (srv. V. Horyna, Vlastivěda Královéhradecka, Hradec Králové 1968; heslo Kratonohy).

20) Srv. též Šmelhaus, Vrat.: Vývoj rybníčního hospodářství na Bydžovsku. VPZM 1964, s. 95-238; Týž: Spor o náhon na Třesický rybník v letech 1702-1708. Hradecký kraj 7, 1957, s. 97-111. Rybníkářstvím se zabývají pochopitelně i obě zmíněné hospodářské instrukce; mimoto se však ze druhé poloviny 17. stol. dochovalo několik instrukcí porybnému (srv. výše zmíněnou studii Vrat. Šmelhause).

21) Pivní likvidace ke 3. lednu 1719 (SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 81, i. č. 1445) udává, že podle měsíční cedule zbývá k dispozici 161 sudů, 1 vědro a 15 pint piva.

22) Na kvalitu kořalky z chlumeckého lihovaru si však instrukce z roku 1719 stěžuje, takže „gar nichts Nutz seye“. Na vině jsou podvody paličů, kterým je třeba zamezit, což si vezme na starost osobně hejtman.

Zásady vedení účtů na chlumeckém panství podává zmíněná instrukce z roku 1719, která se vcelku pohybuje v rámci tehdejších zvyklostí.²³⁾ Hlavními činiteli hospodářské a finanční správy byli účetní (Buchhalter) a hejtman, příp. inspektor. Účetní za hejtmanovy přítomnosti přebírá od obilního a dalších písařů příslušné rejstříky a cedule (omlatní, sýpkové, pивní, rybniční aj.), jejichž údaje zanesou do hlavního účtu a pak je sváže a nít zapečetí, aby rejstříky nebylo možné zničit (bod 28 instrukce). Povinností účetního bylo také každý měsíc přepočítat veškerý dobytek (33) – i zde šlo o opatření, směřující k omezení „četných krádeží“.²⁴⁾ Obilní písař má nově dozírat na hospodaření s veškerými surovinami v pivovaru (34), zatímco vlastní pивní rejstřík má vést kontribuční písař (46) – o jeho významu svědčí poznámka, že má mít „slušnou mzdu“. Naopak kontrolou jednotlivých várek a množství piva na spilce byl pověřen důchodní písař (Rendtschreiber, 40). Důchodní písař měl rovněž bdít nad provozem lihovaru, kde také docházelo k četným podvodům. Je tedy opět patrné, jak instrukce ve snaze omezit krádeže zavádí vzájemnou kontrolu jednotlivých úředníků.

V textu nalezneme také zmínky o placení daní státu. Tak důchodní písař spolu s hejtmanem se staral o to, aby byl řádně placen císařský pивní regál (Trinksteuer, 43). Přitom byl však hejtman výrazně omezen rozkazem, aby při úhradě ordinaria a „císařských výdajů“ obecně nerealizoval bez výslovného svolení hraběte žádný výdaj vyšší než 10 zlatých! Pouze v případě nebezpečí z prodlení může tento rozkaz po poradě s účetním a inspektorem přestoupit. Tato charakteristická „úzkostlivost“, šlo-li o platbu eráru, nápadně kontrastuje s rozsáhlými pravomocemi hejtmana při prodeji výrobků velkostatku, kdy mohl s předběžným souhlasem Františka Ferd. Kinského prodávat fakticky vše v neomezeném množství (78).

Účetní materiál chlumeckého panství do roku 1740 je dochován torzovitě (1719, 1724-25, 1740), což nicméně postačuje k rámcovému osvětlení způsobu tehdejšího účetnictví. Velkostatek Chlumeck i alodiální statky Kratonohy, Vinary (přip. i Výkleky), které byly s chlumeckým fideikomisem

23) K vedení účtů na velkostatech srv. Černý, V.: Hospodářské instrukce. Praha 1930, s. 65-82; Česká diplomatika do roku 1848, Praha 1971 (kap. XVIII. Patrimoniální správa a její písemnosti po r. 1526; XIX. Účty a účetní materiál).

24) Aby bylo možno kontrolovat množství poraženého a prodaného dobytka, nařizuje instrukce, aby byly uši zabíjených zvířat spočítány v hejtmanově kanceláři – a pak spáleny (!); SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 56, i. č. 1005, fol. 9.

finančně propojeny, vedly následující účetní dokumentaci: hlavní důchodní účty, z nichž se dochovaly pouze výtahy o příjmech a výdajích, pořizované pro majitele panství, které jsou však dostatečně instruktivní; měsíční a čtvrtletní finanční cedule, jež byly podkladem pro sestavování důchodních účtů; tzv. likvidace příjmů a výdajů, resp. pohledávek, které informují o výši dluhů a pohledávek panství, a jsou proto velmi důležitým doplňkem vlastních účtů; a konečně likvidace čili výkazy o splácení kontribuce, tj. nejen vlastního ordinaria, resp. extraordinaria, ale i ostatních daní odváděných státu.

Výtah z příjmů a výdajů se člení do 11 stálých a 1-2 dalších příležitostných rubrik, v jejichž rámci jsou jednotlivé položky podrobně rozvedeny.²⁵⁾ Příjmům v rubrice 1 (dvory) tedy odpovídají výdaje v rubrice 1 apod., což umožňuje snadný výpočet rentability jednotlivých hospodářských odvětví. Za výpočtem čistého užítku se nacházejí údaje o výdajích pro vrchnost a různé další výdaje jako platy úředníkům či odměny řemeslníkům, pracujícím na dokončovaném zámku Karlova Koruna. Ke konci pak důchodní písař zaznamenal zůstatek z minulého roku a hodnotu zboží a věcí na prodej (Feilschaften) v panských skladech.²⁶⁾

Důchodní peněžní likvidace příjmů a výdajů, vyhotovované zpravidla v lednu, uvádějí finanční stav důchodu, k němuž dále připočítávají další

25) Podrobný hlavní výtah z celoročního chlumeckého důchodního účtu (RA Kinských, kart. 67, i. č. 1144), rok 1724, uvádí tyto příjmové a výdajové rubriky: 1. Dvory; 2. ovčince; 3. mlýny; 4. pivovar; 5. lihovar; 6. rybníky; 7. cla a mýta; 8. lesní hospodářství; 9. poddaní; 10. zahrady a vinice; 11. cihelna. 12. bonifikace (příjmy), resp. zámecká kancelář a stáje (výdaje). Rubrika č. 1 se člení na rostlinnou a živočišnou výrobu, výdělek z prodeje plátna, peří apod., rubrika č. 2 na zisk z prodeje vlny, mléka, prodeje ovcí atd., rubrika č. 8 na zisk z prodeje dřeva a zvěře; rubrika č. 9 (poddaní) na daně (Steuergelder), činže, stálý plat (Grundgelder), reliční platy a poplatky za propuštění a pokuty atd. Celkové příjmy z provozu velkostatku činily v roce 1724 (zaokrouhleno na celé zlaté) 74 851 zlatých, provozní výdaje 20 092 zlatých.

26) Výtah příjmů a výdajů za rok 1724 (tj. k 31. prosinci) vypadá v základních číslech takto (zaokrouleno na celé zlaté): příjmy 74 851 a výdaje 21 290 (tj. včetně kontribuce ze dvorových polí a některých fundačních platů), tj. čistý užitek 53 291 zlatých. Suma dalších výdajů (např. k dispozici vrchnosti 41 410 apod.) + hotovost, nacházející se k 31. 12. 1724 v důchodu, činila 61 606 zlatých. Hodnota zásob a zboží na prodej z roku 1723 byla vypočtena na 53 949 zlatých, takže suma všeho, co náleželo k odvodu vrchnosti (v tom ovšem i úroky z dluhů, platy apod., zdaleka nejen pouze reprezentace!), činila 115 555 zlatých, což bylo o 5522 zlatých více než stejně zkonstruovaná suma (tzv. finanční projekt) za předcházející rok.

příjmy, jež nebyly zahrnuty do rubrikovaných důchodních příjmů. Z celkové sumy příjmů pak odečítají – nerubrikované – výdaje, resp. pohledávky u soukromníků, měst a vesnic, aby došly k částce, jež se skutečně v důchodní pokladně nachází, jinými slovy likvidace zjišťují faktickou finanční likviditu panství.²⁷⁾ Specifické likvidace vznikly ke 3. lednu 1719, kdy zemřel dosavadní majitel panství; jedná se o zjištění všech pohledávek, které redukovaly finanční likviditu panství i alodiálních statků. Pozoruhodné na nich je to, že rozeznávají pohledávky jisté, nejisté a promlčené. V případě chlumeckého důchodu dosahují tyto pohledávky částky téměř 25 000 zlatých, takže likvidita klesá na pouhých 7 613 zlatých. Od této částky však likvidace odečítá některé již slíbené, ale dosud nerealizované, jakož i některé budoucí výdaje, takže na konci celé likvidace je dluh důchodu přes 2 tisíce zlatých.²⁸⁾

27) RA Kinských, kart. 66, i. č. 1122, fol. 1-20 – důchodní likvidace příjmů a výdajů ke 27. lednu 1725, kdy byla uzavřena první měsíční cedule (někdy – např. u domácího prodeje ryb – je však datem uzávěrky 31. leden). Likvidace vykazuje (v celých zlatých) stav důchodních peněz ve výši 40 142 zlatých, k čemuž se připojují další příjmy, které se z blíže neurčených důvodů nedostaly do lednové příjmové cedule jako např.: zisk kratonožského a vinarského statku ve výši 3 739, resp. 2189 zlatých, příjem z prodeje ryb v Praze ve výši 5787, z domácího prodeje ryb do konce ledna 530 zlatých, dále za prodej zvěřiny (od 1. dubna 1724 do 31. ledna), piva do hostinců apod. Zajímavou položku představuje 725 zlatých, 34 krejcarů, vyplacených poddaným za sekáčské práce, jež byly strženy z jejich dluhů vůči důchodu, a jako snížená pohledávka zahrnuty do příjmů. Celkový zůstatek příjmů činí 55 323 zlatých. Od něj pak likvidace odečítá nejrůznější pohledávky panství vůči místním obchodníkům, řemeslníkům, úředníkům, obcím (zde se jedná vesměs o dluhy za sůl, palivové dříví, šenkýřů za pivo), úhradu za řemeslnické práce na novém zámku Karlova Koruna ve výši více než 18 241 zlatých, zásobu soli ve zdejší solní komoře ve výši 423 zlatých, extraordinarium uhrazené za kratonožský statek (112 zlatých) a dluh jihlavských soukeníků 10 872 zlatých aj. Skutečná hotovost v důchodní kase, tedy likvidita panství, činila v daném okamžiku 15 425 zlatých. Stejným způsobem jsou sestaveny kratonožská a vinarská likvidace příjmů a výdajů ke 20. lednu 1725 (RA Kinských, kart. 66, i. č. 1121, fol. 1-3, resp. i. č. 1122, fol. 4-5) s výslednou likviditou statku 593, resp. 888 zlatých.

28) Likvidace či prohlášení pohledávek, váznoucích ke 3. lednu 1719 na chlumeckém panství (RA Kinských, kart. 81, i. č. 1439, fol. 1-10). Součet hotovosti a různých pohledávek činil k uvedenému datu 32 312 zlatých, 20 krejcarů, 1 denár. Jisté pohledávky mělo panství např. u rezníků celého panství za brakovaný dobytek (348 zlatých), u města Chlumce (za dříví a dlužný svatojiřský a svatohavelský úrok, celkem 348 zlatých), u vesnic většinou za pivo, kořalku a sůl, u statku Kratonohy za sůl, dřevo aj., u Františka Ferd. Kinského

Dalším typem z této doby dochované účetní písemnosti byly likvidace kontribuce. Sestavovaly se ke konci každého čtvrtletí podle vojenského účetního roku, který začínal (od roku 1704) 1. listopadu, tj. k 31. říjnu, 31. lednu atd. Kontribuční písař, jenž byl pravděpodobně zároveň výběřčím kontribuce, vycházel při jejich sepisování z kontribučních rejstříků jednotlivých obcí a patrně též kontribučenských knížek jednotlivých plátců kontribuce, jakož i vlastních kontribučních účtů.²⁹⁾ Kontribuční likvidace uvádí stav kontribuční pokladny k určitému datu a následně zjišťuje, jak budou tyto prostředky poukázány (verweisen). Na prvním místě se vždy objevují dluhy měst a obcí na řádné kontribuci (ordinarium), dále dluh řezníků, příp. mlynářů na masném krejcaru a daň z hudebních zábav.³⁰⁾ Dále likvidace uvádí různé staré dluhy a také „extraverweis“, např. v podobě dluhu chlumeckého důchodu vůči kratonožskému statku.³¹⁾

za bažanty a koropty (136 zlatých) atd; celkem tedy přes 11 171 zlatých. Nejisté pohledávky zpravidla staršího data měl důchod např. u chlumeckého měšťana Jakuba Dušíka (tržebné a jarmarečné ve výši 88 zlatých), u městečka Žiželic z roku 1713 za materiál při stavbě radnice, u vesnic za dříví, činže apod., u šafáře z Levína z roku 1718, u dvorního myslivce z Ratajů za zvěřinu na svatbu z roku 1711, u Štěpána Kinského za bažanty a koropty z roku 1718 atd.; celkem dosáhly nejisté pohledávky výše více než 2984 zlatých. Překvapující je výše promlčených pohledávek – více než 10 542 zlatých, z toho nejvíce z roku 1717 po zemřelé pražské obchodnici s rybami Dorotě Redlichové 3634 zlatých. V důchodu tedy fakticky zbývalo 7 613 zlatých, 22 krejcarů, 4 a půl denáru. Z této hotovosti se ale odečítají následující položky: 2000 zlatých církvi, 3500 sirotčích peněz (převedených patrně ze sirotčí kasy dočasně ve prospěch důchodu), dále mzda mlaticů, propočítaná podle dosud zbývajících obilí ve slámě, jakož i 1411 zlatých potřebných na nákup chybějícího ovsa aj. Výsledkem bylo, že vznikl dluh ve výši 2046 zlatých. Jedná se ale o výpočet zkreslující, neboť při započtených budoucích výdajích (např. mzda mlaticů) opomíjí budoucí příjmy, např. za prodané obilí. Srv. rovněž likvidaci pohledávek statku Vinary, kart. 81, i. č. 1442, fol. 1-4.

29) Kontribuční účty z první pol. 18. století jsem ve fondech Vs Chlumecké a RA Kinských neobjevil, ale existovat musely. Srv. např. zmínku v likvidaci příjmů a výdajů statku Kratonohy z roku 1725 (RA Kinských, kart. 66, i. č. 1121, fol. 1-3). Uzavíraly se patrně každý měsíc, v souladu s měsíčním výběrem ordinaria – srv. Pekař, c. d., s. 62.

30) Daň z hudebních zábav (musical impost) byla podle Pekaře (c. d., s. 88) zavedena roku 1708 a stanovovala roční poplatek z každé hospody, kde se konají taneční zábavy, a to ve výši 1-5 zlatých. Tuto daň převzali r. 1715 stavové za 40 000 zlatých. Její výnos šel tedy poté do jejich kapsy, podobně jako v případě masného krejcaru.

31) Likvidace kontribuce panství Chlumecké po uzavření první čtvrtletí cedule k 31. lednu 1725 vypadá následovně: Hotovost v kase je 7588 zl, 51 kr,

Z kontribučních likvidací i dalších účtů plyne, že vrchnost běžně používala kontribuční peníze jako krátkodobý bezúročný úvěr. Zdá se, že panství se nezřídko opožďovalo s placením o čtvrt roku, využívajíc benevolence či neschopnosti úřadů k razantnímu zásahu vůči dlužníkovi, třebaže stát z pochopitelných důvodů přijímal řadu opatření v zájmu co nejefektivnějšího výběru kontribuce. V roce 1714 byly zřízeny krajské či filiální berní pokladny, což podle Pekaře neznamená, že teprve nyní by se počala kontribuce odvádět krajským úřadům, nýbrž že do krajských úřadů byli dosazeni zvláštní berní úředníci. Jejich úkolem bylo vybranou berní odvést vrchním zemským berníkům při zemském výboru v Praze. Roku 1710 byly zavedeny kontribuční knížky (rejstříky). Exekuční řád byl od třicetileté války do roku 1725 založen na vojenské exekuci, tj. neplaticí sedlák byl potrestán nucenou výživou vojáka. V letech 1725-1737 byli místo toho ustanoveni tzv. pojezdni exekutoři, kteří neplaticům připomínali jejich dluhy a termíny placení. Pak se stát opět vrátil k vojenským exekucím. Nicméně – jak připomíná autor „Českých katastrů“ – v době vysokých berní za Karla VI. všechna tato opatření nebyla příliš účinná.³²⁾ Dodejme, že majitel chlumeckého panství František Ferdinand Kinský, od roku 1725 nejvyšší kancléř, se v otázce kontribučních nedoplatků svého dominia možná také spoléhal na váhu své hodnosti, která se nacházela v rukách rodu Kinských již ve třetí generaci.

Očekávali bychom, že v důchodních účtech, jež se týkají režijního hospodaření, na řádnou kontribuci – na rozdíl od kontribuce mimořádné

2 15/32 den, což spolu s pohledávkami (např. dluh bývalého kontribučního písaře Štěpána ve výši 151 zl, 26 kr, 3 den) činí 8329 zl, 2 kr, 5 15/32 den. Dluh jednotlivých obcí dohromady k 31. říjnu 1724, po odečtení náhrady za péči o vojsko, činí celkem 3370 zl, 14 kr, 4 57/64 den. Dluh těchto subjektů, zvětšený o dluh chlumeckého důchodu ve výši 161 zl, 1 kr, 1 1 den, za následující čtvrtletí činí celkem 3245 zl, 52 kr, 5 den. Dlužný masný krejcar za léta 1723-1724 dosáhl částky 220 zl, 44 kr. Následují různé dluhy, jako kupř. jakési tržní náklady z let 1702-1709, dluh statku Vinary z r. 1698 apod. V položce „extraverweis“ se objevuje zmíněný dluh chlumeckého důchodu vůči statku Kratonohy ve výši 606 zl, 32 kr, 1 den, ale také např. pohledávka jakéhosi Ant. Umlaufa za nákup léků aj. Celková suma těchto „poukázaných“ prostředků je 8134 zl, 51 kr, 4 51/64 den, takže likvidita kontribuční pokladny klesá na 194 zl, 11 kr, 1 3/64 den.

32) J. Pekař, c. d., s. 93-96. Z likvidace pohledávek kasy statku Vinary z roku 1719 i jiných dokladů (srv. dále) vyplývá, že vrchnost nejen používala kontribuci placenou poddanými ve svůj prospěch, ale někdy jim naopak půjčovala peníze na uhrazení dlužné kontribuce. Srv. RA Kinských, kart. 81, i. č. 1442, fol. 1-4.

(extraordinaria) – nenarazíme.³³⁾ Její vyúčtování mělo jít po linii kontribuční knížka poddaného, obecní kontribuční rejstřík a zvláštní kontribuční účet. Ale opak je pravdou. Ve výtahu z důchodního účtu za rok 1724 se ve výdajích objevuje řádná kontribuce ve výši 659 zl, 57 kr, 3 den spolu s náklady na mzdy, kancelář apod. Vysvětlení spočívá v tom, že se jedná o kontribuci „in ordinari“ ze dvorových polí! Tuto překvapivou informaci, která je v rozporu s obecně uznávanou skutečností, že zdanění dominikálních pozemků začíná panským katastrem z roku 1757 (tzv. extraordinarium vrchnosti platily podle výměry svého rustikálu), potvrzují i další dva účetní prameny, týkající se roku 1718.³⁴⁾ Byla snad tato daň z dominikálu nějakým, Pekařem nezachyceným pozůstatkem pokusu o reformu panské daně z doby Josefa I?³⁵⁾

Výše odváděné kontribuce mohla být legálně snížena několika způsoby. Odečítala se od ní např. částka, kterou poddaní utratili při výživě vojska, rozloženého po vsích (srv. pozn. č. 29), či mohla být snížena o tzv. retinendu. Tento případ nastával tehdy, kdy stavové za poskytnutí půjčky panovníkovi získali právo zadržet splátky kontribuce.³⁶⁾ Mimoto mohl „Obersteueramt“ v Praze poskytnout mimořádnou úlevu na kontribuci, jako např. chlumeckému panství pro vojenský rok 1733, kdy byla kvůli škodám na úrodě, způsobeným sedmi vším v důsledku špatného počasí, snížena celková osedlost z 275 celých, 7/8 osedlého z roku 1732 na 264 celé 3/16 osedlého. Je zjevné, že šlo o značně subjektivní rozhodování, při němž opět vystupovala do popředí společenská a politická prestiž a vážnost žadatele či různé protekce apod.

* * *

33) Ve výtahu z chlumeckého důchodního účtu za rok 1724 (RA Kinských, kart. 67, i. č. 1144, fol. 1-12.) se objevuje ve výdajích položka „extraordinario ex proprio“ za roky 1723 a 1724 ve výši 3954 zl, 34 kr, 2 1 den.

34) Likvidace pohledávek chlumeckého důchodu z ledna 1719 (RA Kinských, kart. 81, i. č. 1439, fol. 1-10) uvádí mezi výdaji „kontribuci z polí, které milostivá vrchnost při dvorech požívá“, a to za listopad a prosinec 1718 ve výši 95 zl, 5 kr (tedy celoročně 570 zl, 30 kr). Likvidace pohledávek statku Vinary ze stejného období obsahuje mezi výdaji za rok 1718 „contribution extraordinary z vlastního vrchnostenského měšce“ ve výši 68 zl, 40 kr, 4 den zdůrazňujíc, že tato částka není považována za výdaj (pokladny statku), a mimo to vojenskou kontribuci „z vrchnostenských polí“, zaplacenou do konce října 1718 ve výši 73 zl, 44 kr, 1 1 kr, zvýšenou poplatkem 2 zl krajskému poslu.

35) Srv. J. Pekař, c. d., s. 101 ad.

36) Tamtéž, s. 97.

Hospodářský potenciál chlumeckého velkostatku v předvečer slezských válek ozřejmují inventáře a bilance, sestavené v souvislosti s úmrtím Františka Ferd. Kinského 22. září 1741, tj. zhruba měsíc před vpádem Prusů na Chlumecko.³⁷⁾ Vybavení dvorů hospodářským nářadím se oproti roku 1719 změnilo jen nepatrně a totéž je patrně možné konstatovat i o výměře obdělávané půdy.³⁸⁾ Naopak ve srovnání s rokem 1719 výrazně ubylo hospodářského zvířectva, a to zejména ovcí (o více než 3000!) a tažných volů (o 169 ks), takže potažní potence dvorů dočasně poklesla, ale již r. 1755 se uvádí počet tažných volů na úrovni srovnatelné s rokem 1719 (počet koňských potahů k roku 1741 neznám). Původcem těchto ztrát byla krutá a dlouhá zima 1740-1741, trvající podle zpráv hejtmána Grigara až do poloviny května! Vyčerpaný dobytek („das liebe Vieh“!) strádal nedostatkem pastvy, zatímco zimní zásoby byly již zcela vyčerpány, takže slabší kusy trpěly „nepopsatelnou nouzí“ a začaly umírat.³⁹⁾ Oslabená ekonomika panství utrpěla další ránu 20. prosince, kdy se krajem přehnala několika-hodinová víchřice. Podle Grigara byly poškozeny všechny budovy i zahrady

37) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 99, i. č. 2046, fol. 3-5 (hospodářský inventář panství Kinských – česky!); tamtéž, i. č. 2048 – inventář statku Kratochovy; tamtéž, kart. 77, i. č. 1388, fol. 2-7 (bilance stavu dobytka v letech 1719, 1741, 1755).

38) Např. počet okovaných vozů na svážení fůr se zvýšil z 33 (1719) na 34, naopak počet pluhů poklesl z 28 (1719) na 24.

39) Hospodářské zprávy hejtmána Grigara z roku 1740, určené se vši pravděpodobně druhé ženě hraběte Kinského Marii Augustě, rozené Pálffyové, jež převzala řízení velkostatku za svého nemocného manžela (RA Kinských, kart. 53, i. č. 1006, sign. 926), se zčásti dochovaly za období leden-květen a prosinec. První zmínka o trvajících velkých zimách a úhynu velkého množství prasat se nachází ve zprávě z 21. ledna. O týden později (27. ledna) vyčísluje dosavadní ztráty na 100 prasat a 150 ročních beranů. Trpí i ryby, takže je nezbytné prosekávat led v rybnících. Zpráva z 26. února líčí „sehr merksamen Unheil“, který počasí napáchalo; mj. je zapotřebí neustále prosekávat led v rybnících a zajišťovat u nich trvalý denní i noční dozor. Ke dni 7. dubna přesáhly ztráty ovčího dobytka 1600 kusů, třebaže ovčáci na vlastní náklady šrotují zadní obilí, aby ovcím přilepšili ke zbývajícímu senu. Zpráva z 20. dubna udává tato množství uhynulých zvířat: 45 starého hovězího dobytka, 34 letošních telat, 1428 starých ovcí, 1066 letošních beranů, 210 prasat. Ani 12. května nemohl sdělit Grigar do Prahy veselejší zprávy – od jeho poslední zprávy zahynulo dalších 51 ks hovězího dobytka, 1618 ovcí a 83 prasat. Teprve zpráva ze 26. května ohlašuje oteplení, což samozřejmě prospělo jak obilí („die liebe Feldfrucht“), tak dobytku. Z těchto patrně neúplných zpráv lze tedy zjistit, že minimálně uhynulo v důsledku kruté zimy 4112 ovcí, 130 ks hovězího dobytka a 293 prasat.

a nebudou-li zvláště sýpky rychle opraveny, způsobí vlhké zimní počasí další ztráty.⁴⁰⁾ Lze tedy konstatovat, že již před vpádem pruského vojska počátkem listopadu 1741 bylo chlumecké dominium značně oslabené vpádem nepříznivého počasí.

Finanční situaci panství před rokem 1740 osvětluje výtah z důchodních účtů z let 1736-1740, který pořídil písař Fr. Ant. Dyk a jenž uvádí částky, které byly odeslány sekretáři Löferovi (?) do Prahy.⁴¹⁾ Jedná se o dobu, kdy se majitel panství Fr. Ferdinand Kinský ocitl patrně již ve víceméně pravidelné péči lékařů, jak dosvědčují jejich mzdy.⁴²⁾ Výtah zaznamenává částky, jež byly odesílány z chlumecké důchodní kasy, resp. z pokladen statků Kratonohy a Vinary, především pro potřeby hraběcího dvora do Prahy, tj. na platy dvorských úředníků (763 zl v r. 1736), sloužících (146 zl, 21 kr + 136 zl v témže roce),⁴³⁾ ale především zachycuje hotovost, určenou vrchnosti. Zdá se, že v této době dochází ke změně způsobu, jakým vrchnost hradila své osobní potřeby. Zatímco do té doby majitel panství patrně odebíral z důchodu finanční prostředky podle své momentální potřeby,⁴⁴⁾ nyní se začíná prosazovat praxe pravidelných měsíčních výplat hotovosti. Její výše zprvu kolísala, aby se v dubnu 1737 ustálila na 1200 zl měsíčně, od ledna 1738 stoupla na 1500 zl, a od ledna 1739 na 1550 zl.

40) Zpráva hejtmána Grigara z 23. prosince 1740 (RA Kinských, kart. 53, i. č. 1006, fol. 50-51).

41) SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 53, i. č. 1006, fol. 16-18. Výtah za léta 1736-1740 je datován 26. února 1740. Rok 1736 snad souvisí s pobytem nemocného Fr. Ferd. Kinského převážně v Praze v péči lékařů, což vedlo k rostoucímu vlivu jeho manželky Marie Augusty Pálffyové na chod velkostatku.

42) Dne 7. června 1738 bylo vyplaceno doktoru Pollardovi ze Sittau (?) 166 zl a 30. září téhož roku „pražským doktorům“ 200 zl. V roce 1739 je k 25. září zaznamenána platba doktoru Cordonovi, jejíž výše je ale nejasná.

43) V Dykově výtazích pro léta 1738 a 1739 se objevují nemalé úhrady řemeslnických účtů za léta 1737, 1738 a 1739. Celkově se jedná o sumu 6091 zl, 23 kr, 3 den. Kromě 250 zl pro „pražský rest“ nejsou jednotlivé částky blíže specifikovány. Šlo buď o práce na pražských nemovitostech Kinských, nebo dokončovací práce na chlumecké Loretě. Srv. Ivo Kořán, Chlumecká Loreta – dílo Kaňkovo. Sb. Hradecký kraj. Hradec Králové 1958, s. 236, kde uvádí, že podle pamětní knihy chlumeckého děkanství byla Loreta dokončena 1. ledna 1740.

44) Např. ve výtahu z účtu za rok 1724 (kart. 67, i. č. 1144, fol. 1-12) se objevuje mimo základní výdajové rubriky suma 41 410 zl, 7 kr k dispozici vrchnosti, na úroky a různé.

Je pravděpodobné, že toto opatření souviselo s potřebou větší finanční kázně v oblasti výdajů, resp. s nutností úspor.⁴⁵⁾ Existuje několik příčin napjaté finanční situace chlumeckého panství v této době. Kromě uvedených hospodářských ztrát z roku 1740 se jedná v první řadě o zajisté nikoliv levnou reprezentaci rodu, z něž vyšli krátce za sebou tři nejvyšší kancléři. Sem patří zejména stavba zámku (v pramenech jako „Jägerhaus“, tedy lovecký zámeček) Karlova Koruna z let 1721-1723.⁴⁶⁾ Další příčinou byla nepochybně kontribuce, jejíž obzvláště prudký růst spadá právě do druhé poloviny 30. let 18. století.⁴⁷⁾ Nemalou zátěž představovaly rovněž různé církevní fundace, váznoucí na panství. Podle Grigarovy zprávy (srv. pozn. 37) mělo být do konce dubna 1740 na tyto účely vyplaceno celkem 4701 zl, 40 kr., z toho nejvíce jezuitům, a sice 4000 zl.⁴⁸⁾

45) Potřebou úspor byl motivován i nedatovaný návrh na redukci „dvora“ Kinských ze 33 osob na 21, který P. Vorel (Šlechtická aristokracie barokní doby a její sídla ve východních Čechách, Opera historica 5, 1996, s. 351 ad.) klade právě do roku 1741. Tato datace je možná, méně pravděpodobné jsou již důvody autorem udané, tj. smrt Františka Ferdinanda Kinského, válečný stav a požár zámku, k němuž ostatně došlo teprve roku 1745. O nedobré finanční situaci rodu Kinských svědčí také uvalení administrativní správy na majetek prvorozeného syna Františka Ferdinanda Kinského Leopolda v roce 1739, ježmuž patřily mj. rakouské statky Matzen a Angern. Srv. SOA Zámorsk, RA Kinských, kart. 10, i. č. 170, fol. 7-9.

46) Za rok 1723 bylo proplaceno v souvislosti se stavbou Karlovy koruny 1233 zl, 50 kr řemeslnických účtů (účet za rok 1724), podle likvidace k 31. lednu 1725 bylo pro rok 1724 zaúčtováno 18 241 zl výdajů na řemeslnické práce na novém zámku, celkem tedy 19 474 zl, 50 kr. Celkové náklady na stavbu zámku dosáhly podle kantora Šolce asi 100 000 zl. Srv. K. Khun, Dějiny a kulturní obraz města Chlumce nad Cidlinou. Chlumeck n. C. 1932, s. 77.

47) Z tabulek uveřejněných Pekařem (c. d., s. 305 ad.) vyplývá, že extraordinarium doslova vyletělo vzhůru z 5 zlatých za 1 osedlého v roce 1734 na 19 (!) zl v roce 1735, na kteréžto úrovni se zhruba drželo následujících šest let. Velký skok zaznamenala také řádná kontribuce, a to ze 37 zl roku 1736 na 49 zl roku 1737. Zpráva hejtmana Grigara z 18. února 1740 o budoucích výdajích (RA Kinských, kart. 58, i. č. 1021, fol. 1-3) uvádí půlroční kontribuci z pražských domů a „zdejších“ zdanitelných (opět dvorových!?) polí ve výši 400 zl. Stát navíc přišel s dalšími daněmi, např. s tzv. nucenými půjčkami (subsidium praesentaneum). Dosavadní literatura se o nich zmiňuje teprve k roku 1741, avšak ve zmíněném výtahu z účtů je objevuje již k roku 1739! Srv. P. G. M. Dickson, Finance and Government under Maria Theresia 1740-1780, 2. díl, s. 120.

48) Roční 5% úrok v podobě věčného zemskodeskově pojištěného břemene (onus tabularius perpetuus) ve výši 2333 zl, 20 kr (původně 2000 kop grošů úroku, tzn. jistinu ve výši 40 000 kop) ve prospěch jezuitské koleje u sv. Klimenta nechal do desk zemských vložit roku 1617 císař Matyáš jako tzv. komorní činži.

Podrobný vhléd do finanční situace chlumeckého velkostatku v roce 1740 umožňují vedle zmíněných hejtmanových hospodářských zpráv měsíční peněžní cedule výdajů a příjmů (chybí červenec). Rozdělují příjmy i výdaje do 12 rubrik, jejichž struktura se od roku 1725 nezměnila (srv. pozn. č. 25).

Největší roční příjem plynul ze dvorů. Z cedulí však nelze zjistit, jaké byly příjmy z prodeje obilí, dobytka, másla atd. Po odečtení výdajů činil čistý zisk dvorového hospodářství za rok 1740 6 186 zl, 41 kr. Největší čistý zisk však poskytovaly rybníky, a sice 14 356 zl, 33 kr. Dalšími odvětvími s nejvyšším čistým ziskem byly ovčiny, pivovar, poddaní a lesy.⁴⁹⁾ Naopak ztrátu vykazovaly rubriky clo a mýto, zahrady a vinice, cihelna a – nejvíce – zámecká kancelář a stáje (2356 zl, 7 kr). Celkový čistý výnos hospodaření velkostatku za rok 1740 (bez července) tak činil 43 622 zl, 44 kr.⁵⁰⁾ K tomu důchodní písař připočetl ještě 9 174 zl, 31 kr odvodů ze statků Kratonohy a Vinary, tj. celkem 52 796 zl, 15 kr.

Finanční stav panství však podstatně ovlivňovaly další výdaje, většinou nesouvisející bezprostředně s provozem velkostatku. Jedná se o měsíční

49) Celý příjem z ovčínů je obsažen v prosincové ceduli, takže zachycuje patrně pouze zisk ze zimní stříže. Ovce se s výjimkou západních Čech stříhaly dvakrát do roka (srv. E. Maur, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Praha 1990, s. 63). Existenci letní stříže potvrzuje i hejtmanova zpráva z 26. května, že kvůli špatnému počasí začne stříhání ovčí teprve poč. června, přičemž vlny bude asi polovina ve srovnání s loňskem – především v důsledku velkého úhynu ovčí. Zisk z letní stříže byl obsažen s největší pravděpodobností ve ztracené červencové ceduli příjmů a výdajů. Srv. též čistý příjem z ovčí za rok 1724 ve výši 9787 zl, 53 kr.

50) Do příjmů jsem nezahrnul rubr. č. 13 „potraviny ke dvorům“, obsahující podle mého názoru čistě účetní vyčíslení hodnoty potravin, odvedených z Chlumce do Prahy; v žádném případě nemohlo jít o reálný příjem důchodu. Porovnání příjmů a výdajů ukazuje nejpříznivější bilanci v rubrice „poddaní“ (1:0,02), lihovar (1: 0,03), ovčince a rybníky (obojí 1:0,06). U dvorů dosahovaly výdaje 35% příjmů. Z hlediska rozložení příjmů do jednotlivých měsíců vyniká u dvorů květen, říjen a březen, u mlýnů a poddaných samozřejmě duben a říjen, kdy se odváděl svatojiříský a svatohavelský úrok v . V „poddanské“ rubrice č. 9 se v ostatních měsících vyskytují menší částky (33 – 489 zl), patrně pokuty, poplatky, reluice roboty apod. V účtu za rok 1724 v příjmové rubrice „poddaní“ uvádí: úrok (Steurgelder) 2017 zl, 23 kr, nestálé platy (fallende und steigende Zinsen) 428 zl, 4 kr, Grundgelder (?) 469 zl, 44 kr, za roboty (patrně reluice) 1656 zl, za propuštění 2 poddaných 370 zl, za sůl 501 zl, 36 kr a na pokutách 40, celkem 5483 zl, 24 kr. K reluici roboty srv. též zpráva hejtmana Grigara o předpokládaných výdajích panství Chlumeck do konce dubna 1740 (kart. 58, i. č. 1021, fol. 1-3).

apanáž vrchnosti ve výši 1550 zl, čtvrtletní výživné (Spenadlgeld) hraběnce Marii Augustě ve výši 500 zl, čtvrtletní výchovné na děti Kinských ve výši 375 zl, rovněž čtvrtletní podporu zadluženému Leopoldovi Kinskému, mzdu a diety hospodářského rady Rausenbacha, úroky z dluhů. Celkově značné zatížení důchodu představovaly platby církvi – především již výše zmíněných 2333 zl, 20 kr ročně pražským jezuitům, dále úroky z nadací ve prospěch klášterů v Broumově a Sedlci a pražských křižovníků.⁵¹⁾ Připočteme-li podporu chlumeckému děkanovi, kostelu, příp. dalším klerikům na panství, dosáhne roční výše odvodů církvi částky více než 3000 zl. Patří sem také odvody daní. Díky pravidelnému odvodu, resp. záznamu masného krejcaru a pivního, resp. vinného tácu víme, že panství odesílalo každý měsíc viktuálie k pražskému dvoru Kinských; tyto daně nepřesahují v žádném měsíci 15 zl.⁵²⁾ Naopak několikatisícové výše dosahovaly pololetní platby extraordinaria, obsažené v srpnové a prosincové peněžní ceduli.⁵³⁾

51) Nadace ve prospěch sedleckého kláštera byla vložena jako stálé břemeno do 3. kvartu meděné barvy desk zemských roku 1656 pod označením K 10 s povinností pro chlumecké panství zaplatit každoročně 5% úrok z jistiny 2333 zl, 20 kr, tj. 100 zl (resp. 116 kop, 40 gr). Srv. status pasivus z r. 1769 v RA Kinských, kart, 14, i. č. 227 sign. 139, fol. 51-57.

52) Ne vždy byla vrchnost s kvalitou a správností do Prahy dodávaných viktuálií spokojena. Ve zprávě z 27. ledna se hejtman omlouvá za dodávku špatných telat poukazem na tuhou zimu a nouzové krmení hovězího dobytka slámou, neboť seno bylo určeno pro dvorské koně. Dne 26. února se ospravedlňuje ohledně „unrichtig gelieferten Victualien“ tvrzením, že dodavatel („Lieferant“) bylo maslo dodáno „accurat“, takže neví, jak mohlo dojít ke ztrátě. Pokud jde o kyselé zelí, s nímž byla v Praze zřejmě také nespokojenost, nemůže být lepší, neboť pochází z osetého rybníka, a jak je známo, takové zelí se kvalitou nemůže vyrovnat zelí vypěstovanému na poli.

53) Platby extraordinaria jsou nestejně – v srpnu Chlumeck a Výkleky celkem 2400 zl, 6 kr, v prosinci – již za nový vojenský rok (?) – 2835 zl, 6 kr. Je ovšem zajímavé, že podle Pekařových tabulek s výkazy kontribuce by měla druhá částka být menší, neboť panská kontribuce roku 1740 oproti roku 1739 klesla o dva zl na 17 zl. Vysvětlení může spočívat v tom, že vzhledem k různým přírůzkám se extraordinarium na jednotlivých panstvích – jak dovozuje Pekař na příkladu Kosti – mohlo dost podstatně odlišovat od sumy stanovené zemským sněmem. Další komplikací do otázky kontribuce vnáší hejtmanova zpráva ze 14. prosince 1740 upozorňující, že bude třeba platit extraordinarium ve výši 3041 zl, 2 kr, 5 a čtvrt den.

Různost těchto částek by bylo patrně možné vysvětlit doplatky a penále z kontribučních dluhů. Dluhy na kontribuci měli i poddaní. Hejtman ve zprávě z 12. května sděluje, že na základě příkazu hraběnky uhradil dluh poddaných ve výši 3000 zl (což bylo v zájmu vrchnosti, neboť jinak by vojenská exekuce

Z položky 12 zl za léky královéhradeckým jezuitům (listopadová cedule) můžeme opět usuzovat na léčení těžce nemocného Františka Ferdinanda Kinského. Nemalé výdaje šly na opravy chlumeckých zámků a pražských domů. Celková výše neprovozních výdajů za rok 1740 (bez července) činí 52 999 zl, 46 kr, což je téměř 3x více než suma provozních výdajů (17 736 zl, 37 kr). Součet obou částek činí 70 736 zl, 23 kr. Finanční bilance panství v roce 1740 je tudíž záporná ve výši 17 940 zl, 8 kr.

Skutečný finanční stav panství však podstatně ovlivňovaly pohledávky. Na počátku každé měsíční cedule je uvedena výše hotovosti a pohledávek důchodu při uzávěrcce minulé cedule, k níž se připočítává nový příjem za daný měsíc. Výše této částky se pohybuje zhruba mezi 20-28 tis. zl, s výjimkou květnové cedule, na jejímž počátku stojí suma 9109 zl jakožto stav kasy koncem dubna. Vždy se však jedná z velké většiny o pohledávky, takže hotovost v kase, resp. likvidita důchodu činí maximálně 4009 zl, 41 kr na konci října (tedy v měsíci, kdy mohl písař započítat velký příjem ze dvorů, rybníků, lesů a od poddaných), naopak minimálně pouze 233 zl, 14 kr koncem února, což byl měsíc z hlediska příjmů daleko nejslabší.⁵⁴⁾ Mezi pohledávkami převažují dluhy poddaných a ovčáků. Poddanské dluhy se prudce zvýšily mezi zářím a říjnem (z 10 798 zl, 42 kr na 12 838, 27), což patrně souvisí s platbou částí kontribuce z důchodu za nesolventní poddané (srv. pozn. 53). Zhruba na téže úrovni se pohybují dluhy ovčáků, dosahující koncem roku 13 935 zl, 9 kr (prudký nárůst dluhu o více než 3000 zl nastal mezi listopadem a prosincem). Dluhy obcí za sůl a pivo se trvale udržují na výši zhruba 550, resp. 440 zl.⁵⁵⁾ Celkově tedy pohledávky pohlcovaly velkou většinu aktiv velkostatku.

Finanční situace chlumeckého panství před vypuknutím slezských válek byla tedy značně napjatá. Velkostatek, opírající se zejména o příjmy z dvorů,

odčerpala poddaným další finanční prostředky), načež od nich v úhradu přijal obilí, z jehož prodeje získal 2891 zl, 50 kr.

54) Příjmy důchodu za únor činily 1343 zl, 39 kr, za leden 1910 zl, 52 kr atd. Naopak největší jsou zaznamenány v květnové ceduli (19 711 zl, 29 kr), a to především díky započtení téměř 13 000 zl z prodeje ryb v Praze.

55) V peněžních cedulích se spolu s pohledávkami („bude poukázáno...“) objevují ještě další výdajové položky. V dubnu, září a listopadu bylo vyplaceno 200 zl zbirožskému lesmistru Kalvodovi za výuku chlumeckých poddaných (v čem?), každý měsíc byla určitá částka poukázána do jiných účtů, což např. zahrnuje od srpna do listopadu mzdu žencům a v téže době mzdu pražskému staviteli Spanbruckerovi.

rybníků, pivovaru a ovčínů, představoval nepochybně mohutný a dobře fungující hospodářský celek.⁵⁶⁾ Avšak finanční zátěž v důsledku nákladných stavebních a reprezentačních aktivit (zejména zámek Karlova koruna), rychle rostoucí řádné i mimořádné kontribuce, jakož i ztrát způsobených nepřízní počasí v roce 1740, začínala přesahovat jeho možnosti. V této kritické době navíc stáří a nemoc vyřadily více než 60letého Františka Ferdinanda Kinského z řízení velkostatku. Jeho druhá žena Marie Augusta se v roce 1740 – vycházíme-li z hejtmanových zpráv – starala spíše o bezchybné zásobování hraběcího dvora v Praze a pravidelné vysoké odvody pro svou osobní potřebu než o hledání úspor.⁵⁷⁾ Válka o Slezsko nemohla z hlediska Kinských vypuknout v horší dobu.

56) Z hlediska poměru čistých příjmů pocházejících z vlastní režijní výroby velkostatku (dvory, pivovar, lihovar, ovčiny apod.) a peněžní renty plynoucí z vrchnostenských práv (peněžní úrok od poddaných, desátek, cla a mýta, robota atd.) patřil chlumecký velkostatek k režijnímu velkostatku (tzv. Gutswirtschaft), neboť příjmy z režijní výroby přesahovaly 90% celkového čistého příjmu. Výsledek by ovšem byl jiný, pokud bychom znali hodnotu roboty a mohli ji připočítat k vrchnostenské rentě. K otázce režijního (podnikatelského) a neregijního velkostatku (Gutswirtschaft a Grundwirtschaft) srv. H. Knittler, Nutzen, Renten, Erträge. Wien 1989.

57) Místo úspor však hledala drahé kovy. Hejtman Grigar odpovídá ve zprávě z 26. února 1740, že o vrchnostenském stříbře, jež by se tu (tedy v Chlumci) mělo nacházet (!), mu není nic známo.

